

ДО ПИТАННЯ ПРО СОЦІАЛЬНЕ ПОХОДЖЕННЯ ІВАНА МАЗЕПИ

В історії нашої держави було багато періодів та історичних осіб, які мали неабияке значення для її існування. Чи не найпопулярнішим діячем української історії є гетьман Іван Мазепа.

Питання походження та соціального положення роду Мазеп вперше було поставлено Яном Пасеком, *“першого, хоч випадкового, біографа славного гетьмана та його особистого ворога”*¹. Він вважає, що життя Мазеви пов'язане з володимирським повітом на Волині і білоцерківським староством Київщини. Версію народження гетьмана на Поділлі він відкидає. Сучасники І.Мазеви були впевнені в шляхетському походженні гетьмана. Невідомий автор *“Літопису Самовидця”* твердив, що Мазепа зі *“старожитної шляхти української і у Війську Запорозькому значної”*, а інший відомий український літописець кінця XVII - початку XVIII століття Самійло Величко називає гетьмана *“значним козако-руським шляхтичем”*².

Якщо місяць та день народження гетьмана (20 березня), віднайдені в XIX столітті відомим польсько-українським поетом-романтиком Тимофієм (Тимко) Падурою, у більшості істориків особливих заперечень не викликають, то ось із роком далеко не все зрозуміло. Історики називають різні роки (1626, 1629, 1632, 1639, 1640, 1642). З великою вірогідністю слід віднести цю подію до 1639 року. Натомість місце народження гетьмана ми точно знаємо - Іван Мазепа народився в селі Мазепинці (Камениця, Кам'янка) на Білоцерківщині - родовому гнізді дрібної української православної шляхти Мазеп-Колединських - або самій Білій Церкві³.

Найдавніші згадки про Мазеп сягають кінця XV - першої половини XVI століття. Є версія, згідно з якою коріння Мазеп тягнеться до київських міщан, яким за військову службу були надані землі (ревізія 1552 року згадує у Києві замкового міщанина Васька Мазепинога). За свідченням самих білоцерківських замкових зем'ян Мазеп-Колединських, з даними київського воеводи Фрідріха Пронського (1544-1555)⁴, їхній предок отримав замкове селище на р.Рось. Документи середини XVI століття свідчать, що пращур гетьмана, Микола Мазепа-Колединський, отримав від польського

короля Сигізмунда I в 1544 році у Білоцерківському повіті на Київщині “хутір Каменець” - пізніше село Мазепинці⁵. За це він мусив виконувати в місцевого старости кінну службу. Його син Михайло в 1572 році дістав від короля Сигізмунда II Августа підтвердження на володіння Мазепинцями, а від короля Генріха Валуа - привілей на село Пісочне біля Любомира.

У XIX столітті існувала версія про спорідненість роду Мазеп і відомого українського князівського роду Курцевичів (нащадків литовського князя Коріата Гедиміновича). Грунтувалася вона здебільшого на тому факті, що Мазепи і Курцевичі користувалися фактично однаковим (або, принаймні, дуже схожим) гербом - знаком “Курч” (на червоному тлі срібний перехрещений посередині виллоподібний хрест, що стоїть на такому ж бруску із зігнутими догори кінцями, з правого боку від нього - зірка, ліворуч - півмісяць, повернутий праворуч). Проте відомо, що в Речі Посполитій сотні, а інколи й тисячі шляхтичів (які становили до 10% населення, тоді як у будь-якій іншій тогочасній країні Європи дворянство становило не більше 0,5-1%) могли користуватися фактично тим самим гербом (або його варіаціями - так званого *odmiana*), навіть не будучи спорідненими між собою, а просто перебуваючи на службі у аристократа - носія герба. Цілком можливо, що десь у першій половині XVI століття котрийсь із князів Курцевичів, які проживали на Білоцерківщині, прийняв предка гетьмана до свого родового герба “Курч”. На думку М.Костомарова (який посилається на не зовсім перевірені дані графа де Броель-Платера, котрий у XIX столітті був власником сімейного архіву князів Вишневецьких, споріднених з Курцевичами), до згаданої вище зміни герба родовим гербом Мазеп був “Бонч” (“Бойча”) - срібний одноріг на блакитному тлі. Загалом зміна герба не була в ті часи чимось винятковим для шляхтича на степових кордонах⁶. Юрій Мицик вважає, що прізвище Мазепа має цілком прозаїчне пояснення. На думку науковця, воно походить від слова “мазати”. Згідно зі словником видатного українського вченого Б.Грінченка, “мазепи” означає те саме, що й “замазура”, а в переносному значенні цим словом окреслювали простака. Останнім часом робилися спроби надати прізвищу гетьмана арійського відсвіту, але з наукою вони не мають нічого спільного⁷.

Денис Журавльов підтверджує, що гетьман Іван Степанович Мазепа походив з українського шляхетського роду Мазеп-Колединських (інший варіант написання - Колодинський)

православного віросповідання. В XVII столітті на Поділлі (у барському старостві) проживав рід Мазеп-Васюгинських, які, можливо, були далекими родичам Мазеп-Колединських. Загалом же прізвище “Мазепа” було не таким уже й рідкісним на Правобережжі і до, і після гетьманування Івана Степановича, причому як у написанні “*Mazepa*” (саме таким чином завжди писав своє прізвище гетьман), так і “*Mazepa*” або навіть “*Maziepa*”. Люди з таким прізвищем фігурують у документах XVIII-XIX століть, а в XX столітті Ісаак Мазепа - відомий український політик (не родич гетьмана) - навіть встиг побути прем'єр-міністром УНР доби Директорії, залишивши цікаві мемуари “*Україна в огні і бурі революції*”⁸.

На жаль, історики й сьогодні не мають одноставних даних, звідки походив рід Мазеп-Колединських. Свою версію походження гетьмана Івана Мазепи в статті “*Як звали Мазеп козацьким званням? (Реконструкція родоводу гетьмана Івана Мазепи)*” викладає Євген Чернецький. Реконструюючи родовід гетьмана на підставі трьох списків білоцерківських козаків з 1641, 1649 та 1654 років, дослідник робить висновок, що “*всі ці майже всі козацькі старшини та козаки, які послуговувалися прізвищем Писар чи Писаренко, становлять одну з ліній роду Мазеп*”⁹.

Таким чином, на сьогоднішній день залишається дискусійним питання соціального походження гетьмана Івана Мазепи. В різні часи версії його походження були різними, проте більшість дослідників схиляється до думки, що Іван Мазепа був шляхетського роду і мав споріднення з родом Курцевичів, оскільки й ті, й інші користувалися однаковим гербом - знаком “Курч”.

¹Ян з Токар Токаржевський Карашевич. Походження та герб гетьмана Мазепи // Мазепа. Збірник. - Т.1. - Варшава, 1938. - С.54.

²Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба / За ред. Л.Винара. - Нью-Йорк-Київ-Львів-Париж-Торонто, 2001. - С.58.

³Журавльов Д.В. Мазепа: людина, політик, легенда. - Харків: Фоліо, 2007. - С.7.

⁴Мицик Ю. Іван Мазепа. - К., 2007. - С.5.

⁵Журавльов Д.В. Мазепа: людина, політик, легенда. - С.8.

⁶Там само.

⁷Мицик Ю. Іван Мазепа. - С.8.

⁸Журавльов Д.В. Мазепа: людина, політик, легенда. - С.7.

⁹Чернецький Є. Нотатки з приводу генеалогії Мазеп // Чернецький Є. Генеалогічні етюди. - Біла Церква: Мустанг, 1998. - С.12.